

УДК 317.09

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.29>**О. В. Язловецька**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті зазначається, що феномен фізичної культури в сучасних умовах вимагає нових концепцій фізичного виховання, пов'язаних з урахуванням інтересів, потреб, мотивів і цінностей особистості, загальною спрямованістю на саморозвиток і самореалізацію.

Наголошено на тому, що в Україні та за кордоном проведена значна робота щодо визначення важливих напрямів, завдань, інноваційних форм і методів сучасного фізичного виховання. Але, незважаючи на певні досягнення, існують труднощі та проблеми, виникають розбіжності в розумінні цільової настанови фізичного виховання, має місце абсолютизація окремих елементів, напрямів, форм і методів, понятійний апарат не відповідає вимогам логіки та методології наукового пізнання.

Зазначено, що односторонній підхід до розуміння завдань сучасного фізичного виховання полягає насамперед у тому, що простежується прагнення враховувати тільки якусь одну із трьох настанов – вирішення комплексу педагогічних завдань на основі фізкультурно-рухової активності, виховання спортивної культури особистості, виховання фізичної (тілесної, соматичної) культури особистості.

Підкреслено, що для ефективного функціонування і розвитку в сучасних умовах фізичне виховання повинно враховувати багатосторонні соціальні запити і вимоги, інтереси та потреби різних груп населення, специфічні умови організації, тобто має бути комплексним і являти собою систему.

З урахуванням вищевикладеного розглянуті основні положення теорії комплексного фізичного виховання (автор – професор В. Столяров), згідно з якою це виховання є певною педагогічною системою, що включає в себе три взаємопов'язані один з одним елементи: тілесне (соматичне) виховання, фізкультурне (особистісно орієнтоване) рухове виховання і спортивне виховання.

Зазначається, що ефективно розв'язання завдань цієї інтегративної педагогічної діяльності передбачає використання комплексу відповідних форм і методів, що розроблені та застосовуються в різних країнах.

Ключові слова: *фізична культура, спорт, спортивне виховання, тілесне (соматичне) виховання, фізкультурне (особистісно орієнтоване) рухове виховання, теорія комплексного фізичного виховання.*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій в нашій країні й за кордоном показує, що більшість дослідників піддають критиці концепцію фізичного виховання, згідно з якою воно розуміється лише як навчання рухам, руховим діям, як цілеспрямоване формування та вдосконалення фізичних якостей і умінь, що характеризують фізичну підготовленість людини [2; 3; 5].

Тому актуальна проблема модернізації існуючої системи фізичного виховання (насамперед у закладах освіти), осмислення найважливіших компонентів цієї педагогічної діяльності та її місця в загальній системі виховання.

Для ефективного виконання цього завдання насамперед необхідна нова загальна теорія сучасної системи фізичного виховання, у якій дається науково обґрунтований аналіз педагогічної діяльності.

Пропонуються численні нові напрями, цілі і завдання, форми та методи фізичного виховання. Спільною рисою інноваційних концепцій є, напри-

клад, визнання необхідності гуманізації, підвищення особистісної орієнтації сучасного фізичного виховання. Водночас за конкретизації загального підходу в розумінні цільової настанови сучасного фізичного виховання виникають розбіжності. У цьому плані можна виділити такі концепції:

– фізичне виховання характеризується як педагогічна діяльність, яка використовує певну рухову діяльність (у вітчизняних публікаціях її називають «фізкультурною», у закордонних – «фізичною активністю») для вирішення комплексу педагогічних завдань фізичного, психічного, естетичного, морального вдосконалення, оздоровлення й ін.;

– на перший план у фізичному вихованні висувають спорт (особливо спортивне тренування), тому головною метою цієї педагогічної діяльності вважають її спортивну орієнтацію, залучення вихованців до занять спортом, виховання спортивної культури особистості;

– головну мету фізичного виховання вбачають у корекції тіла людини, рухових здібностей, здоров'я, у формуванні тілесної (соматичної, фізич-

ної) культури особистості на основі використання комплексу форм і методів (фізичні вправи, заняття спортом, раціональний режим праці і відпочинку, сили природи й ін.).

Іноді на перший план висуваються лише окремі аспекти системи фізичного виховання, які є правомірними для деяких або навіть для всіх зазначених концепцій.

Пропонуються різні підходи до модернізації існуючої системи фізичного виховання, коли підкреслюється велике значення тих чи інших завдань, форм і методів, а саме: створення цілісного педагогічного (освітньо-виховного, фізкультурно-спортивного) середовища і простору; використання нових тренажерів та інших технічних засобів впливу на різні параметри тілесності людини; моніторингу, діагностики, тестування фізичного здоров'я, фізичної підготовленості; ґендерного підходу; удосконалення системи управління у сфері фізичної культури і спорту тощо.

Отже, в Україні та за кордоном проведена значна робота щодо визначення важливих напрямів, завдань, інноваційних форм і методів сучасного фізичного виховання [2; 3; 5; 6].

Усебічний і критичний аналіз концепцій спонукає враховувати не тільки позитивні, але і негативні аспекти стану розробки даної теорії.

Так, у більшості публікацій із даної тематики розглядаються окремі компоненти фізичного виховання (зазвичай стосовно тих чи інших умов організації цього виховання, окремих соціально-демографічних груп населення й ін.) [2; 3; 6]. Виклад даних часткових аспектів, компонентів фізичного виховання не спирається на загальну теорію фізичного виховання, у якій характеризується цілісна система педагогічної діяльності, а тому не вказується їхнє місце, роль і значення в цій системі, зв'язок з іншими.

У результаті такого підходу зазвичай має місце абсолютизація окремих елементів, напрямів, форм і методів фізичного виховання, обмеження всього їх розмаїття, оцінка лише деяких із них як важливих і пріоритетних, відсутність системного, комплексного підходу до їх розуміння.

Мета статті – визначити існуючі концепції фізичного виховання, розглянути основні положення теорії комплексного фізичного виховання професора В. Столярова.

Виклад основного матеріалу. Однобічний підхід до розуміння завдань сучасного фізичного виховання полягає насамперед у тому, що простежується прагнення враховувати тільки якусь одну із трьох настанов – вирішення комплексу педагогічних завдань на основі фізкультурно-рухової активності, виховання спортивної культури особистості, виховання фізичної (тілесної, соматичної) культури особистості.

Нерідко правомірною вважається лише спортивна орієнтація фізичного виховання. Є. Поспех,

аналізуючи європейські концепції фізичного виховання, пише: «Після занепаду в 60-і рр. програм, заснованих на гімнастиці (німецькій та шведській), за одночасного розквіту спортивного руху в Європі все більшою мірою відзначалися зв'язки шкільного фізичного виховання зі спортом, яким займаються у спортивних клубах. Найбільш очевидні зміни відбулися в Німеччині, де була створена єдина система: від школи, через клуби, до центрів олімпійської підготовки. Це принесло перейменування з 1976 р. предмета «Фізичне виховання» в «Уроки спорту». Учителя фізичного виховання замінив учитель спорту, підготовлений на факультетах наук про спорт або педагогіки спорту» [7].

Поряд з абсолютизацією ролі та значення спортивного спрямування у фізичному вихованні має місце й протилежний підхід: нерідко визнають важливість тільки фізкультурно-рухової активності для вирішення завдань цього виховання та виступають проти використання спортивних змагань у фізичному вихованні (особливо дітей).

Наводимо приклади таких концепцій:

1. «Біолого-орієнтована концепція», яка поширена у країнах Західної Європи і Південної Америки. Основна мета концепції – використання фізичних вправ для біологічного пристосування органів і систем організму до зовнішнього середовища, акцентування уваги на функції руху для розвитку людини. Водночас вона спирається на знання дисциплін медико-біологічного циклу. У програмах фізичного виховання (або дидактичних програмах), які спираються на дану концепцію, основним завданням є розвиток і підвищення кондиційних здібностей, а критерієм їхньої ефективності є виконання норм фізичної підготовленості.

2. Концепція «тілесний досвід», згідно з якою учні повинні набувати знання і вміння щодо власного тіла, вчитися управляти ним. Заняття повинні проходити у спокійній атмосфері, акцентуватися на здоров'ї, сприяти набуттю досвіду володіння своїм тілом. Фізичне виховання в рамках цієї концепції покликане протистояти спорту, його цінностям і недолікам.

3. Концепція «депедагогізація» орієнтує фізичне виховання на формування здоров'я і соціальне виховання шляхом участі учнів у різних формах рухової активності. На думку авторів концепції, необхідно повернутися до цінностей спорту як добровільної діяльності, спрямованої не на результат, а на розв'язання різноманітних завдань у процесі різних рухових ситуацій [7; 22].

У різних країнах концепції сучасного фізичного виховання набувають специфіки, але зазвичай мають однобічне забарвлення. Кен Хардман на основі аналізу основних завдань фізичного виховання, сформульованих у державних програмах фізичного виховання учнів початкових, основних і середніх шкіл 33 європейських держав, зробив

висновок, що пріоритетними завданнями залишаються формування рухових умінь, фізичний розвиток і розвиток моторних здібностей.

Негативно впливають на розроблення інноваційної теорії фізичного виховання істотні методологічні недоліки понятійного апарату даної теорії:

- невизначеність і неоднозначність понять, насамперед основних – «фізичне виховання», «фізична культура», «фізкультурна діяльність», «фізкультурне виховання», «спортивна культура» й ін., що створює умови для суб'єктивізму в їх тлумаченні;

- нерозрізнення або змішання змістовного і термінологічного аспектів визначення понять;

- необґрунтоване введення нових термінів і понять тощо.

Один з істотних негативних наслідків цього – змішування, отожднення різних теоретичних концепцій фізичного виховання.

Також у запропонованих концепціях зазвичай не враховується необхідність диференціації загальної, інтегративної та часткових теорій фізичного виховання, а також методологічні помилки у визначенні їхнього предмета [3; 4; 6].

Теоретичний аналіз фізичного виховання як складного, системного соціально-педагогічного явища потребує врахування принципів діалектичного методу, положень, розроблених у сучасній логіці та методології наукового пізнання, а також нових логіко-методологічних принципів [4; 5; 6].

У розробленні понятійного апарату обговорюваної теорії велике значення мають логіко-методологічні принципи, які передбачають: а) урахування ефективності визначень; б) розмежування змістовного і термінологічного аспектів та відповідних проблем понятійного апарату; в) необхідність уведення й аналізу не одного поняття, а системи понять, необхідних для виокремлення та диференціації різних об'єктів досліджуваної сфери [4; 5; 6]. Дотримання цих принципів дозволяє усунути невизначеність і багатозначність понятійного апарату теорії фізичного виховання.

Для ефективного функціонування і розвитку в сучасних умовах фізичне виховання повинно враховувати багатосторонні соціокультурні запити і вимоги, ціннісні орієнтації різних груп населення, специфічні умови організації, тобто має бути комплексним і являти собою систему.

Нам імпонує теорія комплексного фізичного виховання (далі – ТКФВ), розроблена доктором філософії, професором В. Столяровим, згідно з якою це виховання є певною педагогічною системою, що включає в себе три взаємопов'язані один з одним елементи: тілесне (соматичне) виховання, спортивне виховання і фізкультурне (особистісно орієнтоване) рухове виховання.

1. Фізичне (соматичне) виховання – педагогічна діяльність, метою якої є: формування

та вдосконалення тіла людини, різних параметрів її фізичного стану в потрібному напрямі відповідно до визначених культурними традиціями зразків, ідеалів, норм тощо, а також відповідних знань, інтересів, потреб.

Засобами виступають: фізичні вправи, спортивна діяльність, туризм, раціональний режим праці, відпочинку, харчування, сили природи.

Тілесне виховання має дві основні цільові настанови:

- а) виховання загального позитивного ставлення індивіда до турботи про своє тіло – діяльності з формування і корекції певних параметрів свого фізичного стану в бажаному напрямі;

- б) сприяння особистості у формуванні ціннісно-вибіркового ставлення до свого тіла і турботі про нього; насамперед гуманістична орієнтація щодо власної тілесності.

2. Спортивне виховання – педагогічна діяльність, яка пов'язана зі спортом і має два взаємопов'язаних напрями:

- а) виховання спортивної культури особистості (залучення до системи спортивних цінностей, виховання загального і ціннісно-вибіркового (насамперед гуманістично орієнтованого) позитивного ставлення до спортивної діяльності);

- б) виховання за допомогою спорту, тобто педагогічне використання спортивної діяльності для вирішення таких завдань і досягнення таких цілей, які виходять за рамки цієї діяльності, зачіпають різні напрями особистісного розвитку (тілесно-фізичний, когнітивний, емоційний, психосоціальний та ін.), сприяють загальногуманістичному вихованню індивіда.

3. Фізкультурне (особистісно орієнтоване) рухове виховання – педагогічна діяльність, яка пов'язана з фізкультурно-руховою активністю (заняття фізкультурою, особистісно орієнтована рухова діяльність) і має два взаємопов'язані напрями:

- а) виховання позитивного ставлення до фізкультурно-рухової активності, залучення до системи цінностей цієї активності, а значить, і відповідної культури особистості;

- б) виховання за допомогою фізкультурно-рухової активності.

В авторській теорії враховуються особливості тілесного, фізкультурно-рухового і спортивного виховання, а також комплексного фізичного виховання загалом, що визначаються їхньою ціннісною орієнтацією. На основі цього виокремлюються різні моделі кожного із цих елементів структури комплексного фізичного виховання, а також цього виховання загалом.

У теорії комплексного фізичного виховання під моделлю будь-якого елемента фізичного виховання або цього виховання загалом автор розуміє модифікацію (зміну) цієї виховної діяльності та її

компонентів (тілесного, спортивного та фізкультурно-рухового виховання у зв'язку з орієнтацією на ті чи інші цінності культури і методи вирішення відповідних виховних завдань).

У даний час автором розроблена лише загальна теорія комплексного фізичного виховання. Відповідно до принципів логіки і методології науки, у подальшому така загальна теорія сучасного фізичного виховання повинна бути конкретизована і доповнена його частковими теоріями, у яких мають ураховуватися особливості організації цього виховання:

- різних соціально-демографічних груп населення (наприклад, школярів, студентів, дітей дошкільного віку, осіб з обмеженими можливостями тощо);

- на різних етапах формування і розвитку особистості, рівнях освіти;

- стосовно різних умов (у навчальному процесі, трудовій або дозвіллевій діяльності й ін.).

Інший важливий напрям конкретизації ТКФВ – аналіз проблем цієї теорії з позиції інших окремих наук (наприклад, дидактики, психології, фізіології, медицини й ін.) і розробка відповідних часткових дисциплін комплексного фізичного виховання. Найбільш складне завдання такої конкретизації ТКФВ – координація, встановлення зв'язку зазначених часткових дисциплін цієї теорії, розроблення на основі цього інтегративної теорії комплексного фізичного виховання. У рамках даної теорії часткові дисципліни розробляються вже не ізольовано одна від одної, а на основі загального системного уявлення про комплексне фізичне виховання у процесі його пізнання.

Така конкретизація ТКФВ особливо необхідна для впровадження загальної теорії у практику виховної роботи, під час розроблення навчальних програм із фізичного виховання для осіб різного віку, статі, інтересів. Водночас повинні враховуватися гендерні та вікові особливості, стан здоров'я, рівень фізичної і спортивної підготовленості, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації й інші особливості цих осіб.

Висновки і пропозиції. Концепція сучасного фізичного виховання, розроблена В. Столяровим, урахує теоретичні та методологічні аспекти запропонованих вітчизняними та закордонними дослідниками концепцій сучасного фізичного виховання. Водночас вона є інноваційною. Її основні інноваційні аспекти такі:

- методологічне обґрунтування теорії: ураховуються не тільки основні положення діалектичного методу, сучасної логіки і методології науки, а й розроблені автором нові логіко-методологічні принципи: формування понятійного апарату теорії, а також побудови загальної, часткових та інтегративної теорій фізичного виховання;

- подолання однобічного підходу до розуміння напрямів, цілей, завдань, форм і методів сучас-

ного фізичного виховання, який властивий більшості інших інноваційних концепцій цього виховання, обґрунтування його комплексного, системного характеру;

- усунення невизначеності, багатозначності понятійного апарату теорії фізичного виховання;

- усунення отождоження різних концепцій фізичного виховання, на основі чого дається інше змістовне трактування як окремих його елементів, так і цієї педагогічної діяльності загалом;

- виокремлення різних моделей (форм, різновидів) кожного з елементів структури комплексного фізичного виховання, а також цього виховання загалом;

- орієнтація на використання для вирішення завдань фізичного виховання комплексу методів фізкультурно-рухового, спортивного і тілесного виховання як елементів комплексного фізичного виховання з урахуванням досвіду розробки і застосування цих методів у різних країнах [5; 6].

Усвідомлюючи величезну складність обговорюваних питань і дискусійний характер запропонованих рішень, автор не розглядає сформульовані ним положення загальної теорії та інтегративної теорії комплексного фізичного виховання як єдино можливі й остаточні. Усі проблеми цієї концепції (як змістовні, так і термінологічні) потребують подальшого обговорення.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Круцевич Т. Причини політики девальвації фізичної підготовки в системі фізичного виховання в закладах освіти України. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. С. 169–174.
3. Попрошаєв О. Фізичне виховання в контексті інтеграції в загальноєвропейський освітній простір. *Спортивна наука України*. 2015. № 2. С. 36–43.
4. Столяров В. Философия спорта и телесности человека : монография : в 2-х кн. Кн. 1 : Введение в мир философии спорта и телесности человека. Москва : Университетская книга, 2011. 766 с.
5. Столяров В. Инновационная концепция модернизации теории и практики физического воспитания : монография. Бишкек : Максат, 2013. 545 с.
6. Столяров В. Теория и методология современного физического воспитания: состояние разработки и авторская концепция : монография. Киев : НУФВСУ ; Олимпийская литература, 2015. 704 с.
7. Pospekh Yezhi. Condition and status of physical education in European countries. *International and foreign sports: news, politics, management, marketing* : Newsletter. Issue 3. Moscow : Publishing house VNIIFK, 2001. P. 15–34.

Yazlovetska O. Innovative concept of modern theories of physical education

The article notes that the phenomenon of physical culture in modern conditions requires new concepts of physical education, related to the interests, needs, motives and values of the individual, the general focus on self-development and self-realization. It is emphasized that considerable work has been done in Ukraine and abroad to identify important areas, tasks, innovative forms and methods of modern physical education. But despite certain achievements, there are difficulties and problems, there are differences in understanding of the target installation of physical education, there is an absolutization of individual elements, directions, forms and methods, the conceptual apparatus does not satisfy the requirements of logic and methodology of scientific knowledge.

It is noted that a one-sided approach to understanding the tasks of modern physical education is primarily that the desire to take into account only one of three settings – the solution of a complex of pedagogical tasks on the basis of physical and physical activity, or the cultivation of sports personality, or education somatic) personality culture.

It is emphasized that for effective functioning and development in modern conditions physical education must take into account multilateral social requests and requirements, interests and needs of different population groups, specific conditions of organization, that is, it must be complex and be a system.

In view of the above, the theory of complex physical education (author – Professor Stolyarov) is considered, according to which this education is a certain pedagogical system, which includes three interrelated elements: physical (somatic) education, physical education (personality-oriented) motor education and sports education.

It is noted that the effective solution of the tasks of this integrative pedagogical activity involves the use of a set of appropriate forms and methods developed and applied in different countries.

Key words: *physical culture, sport, sports education, physical (somatic) education, physical education (personality-oriented) motor education, theory of integrative physical education.*